

εἶχεν ἐγκαταλείψει πᾶσα σκέψις καὶ πᾶσα ἐκτίμησις τοῦ καθήκοντος. Μᾶς ἐπληροφόρει δ' ὅτι ἐκ τῶν σφαιρῶν οἱ ἱατροὶ εἶχον ἐξαγάγῃ τὴν μίαν, τὴν δ' ἄλλην, ἣτις δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξαχθῇ ἀνεγνώρισαν ἀκίνδυνον. Ὅτε δὲ συνώδευε τὸ σῶμα τῆς φιλάτης τοῦ Ἀγγελικῆς, κομιζόμενον εἰς τὸν οἰκογενειακὸν τάφον, διῆλθε διὰ τὸν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν εἶδομεν ἀναρρώσαντα, εἰ καὶ ἐξηκολούθησεν ἔκτοτε φέρων τὴν σφαίραν εἰς τὸ πλευρόν, ἀνίατον δὲ τὴν θλίψιν εἰς τὴν καρδίαν.

Ὀλύμπια.

Ἐντὸς τοῦ ἔτους 1888 ἐπερατώθη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ καταστήματος τοῦ κληθέντος Ζαππαίου, καὶ τότε ἀπεφασίσθη νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀγνοῶ διατί, διακοπεῖσα βιομηχανικὴ ἔκθεσις. Ἡ ἔλλειψις χώρου δι' αὐτὴν δὲν ἦν λόγος ἀποχρῶν, διότι ἀπὸ τοῦ 1859 τρεῖς εἶχε τελεσθῇ, χωρὶς ὁ λόγος οὗτος νὰ τὴν ἐμποδίση. Ἡ ἀληθὴς αἰτία ἦν ὅτι, οἱ ἀπὸ τῆς στάσεως κατὰ τῆς πρώτης μοναρχίας, καὶ κατὰ συνέπειαν αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπιβαλλόμενοι, ἦσαν τὸ πλεῖστον ἐξ ἐκείνων, οἵτινες τὰ τοιαῦτα ἐθεώρουν ὡς δευτερεύοντα, καὶ συνήθως τὰ παρέβλεπον καὶ τὰ ἐλησμόνουν. Τότε ὅμως ἡ περάτωσις τῆς οἰκοδομῆς ἦν γεγονός, ὃ δὲν ἐδύνατο νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον. Παράδοξον δὲ μοὶ ἐφάνη ὅτι ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, πρῶτον μὲν ὁ λεγόμενος Διδασκαλικὸς Σύλλογος, εἶτα δ' ἡ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διορισθεῖσα ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως, μὲ προσεκάλεσαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς σύσκεψιν ἐπὶ τῇ προθέσει, ἣν συνέλαβον καὶ ὁ μὲν καὶ ἡ δέ, νὰ ὀργανώσωσι παράστασιν τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικόν.

Εἰς ἀμφοτέρας λοιπὸν πορευθεῖς, παρέστησα αὐταῖς ἀλληλοδιαδόχως, πρῶτον μὲν ὅτι ἡ παράστασις, ἣν προὔτίθεντο, οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν μετὰ τῶν προθέσεων τοῦ Ζάππα, ἃς ἐγὼ ὑπὲρ πάντα ἐγνώριζον, διότι εἰς ἐμὲ εἶχεν ἐκθέσῃ αὐτὰς ἐν σειρᾷ ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν, ἃς ἐγὼ κατέθηκα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσω-

τερικῶν. Κατ' αὐτάς δὲ ἔπρεπε μὲν ἀνὰ πᾶσαν Ὀλυμπιακὴν πανήγυριν νὰ τελῇται καὶ μία θεατρικὴ παράστασις, ἀλλ' αὕτη νέου πάντοτε δράματος νεοελληνικοῦ, τοῦ στεφανωθέντος ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῆς ἐκθέσεως. Δεύτερον δ' ἀνέπτυξα ὅτι, καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἀνάγκη παραστάσεως ἀρχαίου δράματος, τοῦτο ὀφείλεν ἀναποφεύκτως νὰ διδαχθῇ ἐν μεταφράσει εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ὁμιλουμένην, ἔνεκα τῶν χορῶν· διότι, ἂν μὲν οὗτοι ἐψάλλοντο κατὰ μουσικὴν συντεθεῖσαν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χορῶν, οἷα φέρ' εἰπεῖν ἡ τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Μενδελσῶνος, αὕτη θ' ἀπῆτει παρ' ἡμῶν ὅλως παράτονον προφοράν, διότι ἡμεῖς πρὸ αἰώνων ἤδη τὰς ἐντόνους συλλαβὰς προφέρομεν ὡς μακράς, ὡς βραχείας δὲ τὰς ἀτονίστους, καὶ ἐπομένως, ἵνα ψάλλωμεν κατὰ τὴν ἀρχαίαν προσωδίαν τετονισμένας τὰς λέξεις «θέλω λέγειν», ἀνάγκη νὰ προφέρωμεν «θελῶ λεγεῖν». Ἄν δέ, ἔνεκα τούτου, ἀναθέσωμεν εἰς ἄλλους συνθέτας τὴν μελοποίησιν τῶν χορῶν συμφώνως πρὸς τὴν ἡμετέραν προσωδίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ καταστρέψωμεν τὴν ἀρχαίαν προσωδίαν καὶ νὰ μελοποιήσωμεν ἄμετρον καὶ πεζὸν λόγον. Τὸ μόνον, ἐπομένως, ἀρχαῖον δράμα, τὸ δεκτικὸν παραστάσεως παρ' ἡμῖν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, θὰ ἦτον ὁ «Πλοῦτος» τοῦ Ἀριστοφάνους, διότι, εἰς τὴν μέσσην κωμωδίαν ἀνήκων, δὲν εἶχε χορούς. Ταῦτα, τοῖς εἶπον προσέτι, εἶχον πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀναπτύξῃ εἰς τὸν Πρόεσβυν τῆς Ἀγγλίας κ. Οὐάϊς, προτείναντά μοι νὰ διαπράξω τὴν παράστασιν αὐτῆς τῆς Ἀντιγόνης, κατὰ τοῦ Μενδελσῶνος τὴν μουσικὴν, καὶ ὁ κ. Οὐάϊς, ἐννοήσας, ἐξετίμησε τὰς ἐνστάσεις μου, δι' ὃ τότε, κατὰ προτροπὴν του, μετέφρασα τὴν Ἀντιγόνην, καὶ μετὰ ταῦτα, ἔνεκα τῆς μουσικῆς συνθέσεως τοῦ Διαδόχου τοῦ Μείνιγγεν, τοὺς «Πέρσας» τοῦ Αἰσχύλου.

Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν ἑκατέρας τῶν ἐπιτροπῶν ἢ δὲν ἐδύναντο ἢ δὲν ἠθέλον νὰ ἐννοήσωσι τὰς παρατηρήσεις μου, εἰ καὶ πρὸ τινων ἐτῶν, προκειμένου νὰ διδαχθῇ ἀρχαῖον δράμα, δι' αὐτάς βεβαίως ταύτας τὰς θεωρίας, ἐδόθη, ὡς ἔμαθον, οὐ μικρὰ χρηματικὴ ἀμοιβὴ διὰ μετάφρασιν ἄλλου τινὸς δράματος τοῦ Σοφοκλέους, εἰ καὶ ὑπῆρχε, καὶ ἐδύνατο νὰ διδαχθῇ ἀδαπάνως ἡ Ἀντιγόνη. Ἰδὼν, ἐπομένως, ὅτι ἐματαιολόγουν, ἀπέστην ἀπ' ἀμ-

φοτέρων, καὶ ἐγένοντο αἱ παραστάσεις, ἡ μὲν κατὰ τὰς μελωδίας τοῦ Μενδελσῶνος, ἣτις κατὰ τοῦτο ἀπέφυγε τὸ ἐλάττωμα τῆς παρατονίας, ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν ἀκροατῶν οὐδὲ εἷς ὑπῆρχεν ὅστις ἐνόησε λέξιν τῶν ἀδομένων, καὶ ἀντελήφθη τοῦ τονισμοῦ ἢ καὶ τῆς γλώσσης εἰς ἣν ἐψάλλοντο. Διὰ δὲ τὴν ἄλλην παράστασιν ἡ μουσική, ζητηθεῖσα, συνετάχθη ὑπὸ τινος Γερμανοῦ ἐν Μονάχῳ, νομίζω, δῆθεν κατὰ τὸν ἡμέτερον τονισμόν, καὶ ἀπετέλει ὠδικὸν κυκεῶνα, ὅστις εὐτυχῶς οὐδ' αὐτὸς ἐνοήθη ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν, ὥστε κατ' ἀξίαν νὰ ἐκτιμηθῇ.

Ὅτε δ' ἠνεώχθη ἡ ἔκθεσις καὶ εἰσῆλθον τὸ πρῶτον εἰς αὐτήν, τότε ἐκορυφώθη ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ λύπη μου, τότε εἶδον ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐ. Ζάππα ζητηθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Βουλανζὲ ἐξαισίως διαγραφέν σκοπιμώτατα θεατροειδὲς σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς, ἐντελῶς παρεννοηθέν, εἶχε γελοίως διαστραφῇ, καὶ συνέκειτο ἐκ στρογγύλως λουτροειδοῦς αἰθούσης ἐν τῷ μέσῳ, οὐδένα σκοπὸν ἔχούσης, ἐκ τινων ὀπίσω κεκρυμμένων καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτων δωματίων, καὶ ἐκ περιβάλλοντος τὰ πάντα ἡμικυκλικοῦ διαδρόμου, καταλλήλου εἰς πᾶν ἄλλο ἢ εἰς ἔκθεσιν, διότι δι' ὅλου αὐτοῦ ἡ ὄρασις δὲν ἐξετείνεται πέραν ὀλίγων βημάτων. Προσέτι δὲ ἐκοσμεῖτο καὶ ἡ κλιβανοειδὴς ἐκείνη αἴθουσα, καὶ ἡ εἴσοδος καὶ πολλὰ ἄλλα μέρη διὰ μαρμαρίνων ἑρμῶν, κιόνων καὶ κιονοκράνων, ἐναντίον τῆς ὀρητῆς παραγγελίας τοῦ δωρητοῦ, ἣν ἐδύναντο νὰ εὗρωσιν εἰς τὰς ὑπ' ἐμοῦ, ὥς πολλάκις ἔγραψα, κατατεθείσας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν ἐπιστολὰς αὐτοῦ, ἣ, ἂν αὐτὰς δὲν εὗρισκον, ἠξεύροντες ὅτι ἐγὼ ἤμην τοῦ Ζάππα ὁ ἀνταποκριτὴς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, νὰ μὲ συμβουλευθῶσι καὶ ἐπ' αὐτῆς, ἀφ' οὗ καιρὸν καὶ ἀνάγκην δὲν εἶχον νὰ προσφεύγωσι δι' ἄλλας «εἰς τὰς γνώσεις καὶ εἰς τὴν πείραν μου», δι' ὃν λόγον μοὶ ἔγραψαν εἰς Βερολῖνον ὅτι ἀνεκαλούμην.

Οἰκτρὰν δ' ἐνεποίησεν εἰς ἐμὲ ἐντύπωσιν ὅτε εἶδον εἰς τὸν κυκλοτερῆ καὶ ἄσκοπον ἐκεῖνον πρόδομον περικρεμαμένας πυκνὰς ἐπιγραφάς, ὧν αἱ μὲν ἔφερον τὸ ὄνομα «Ζάππας», τοῦ μεγάλου δωρητοῦ, οὗ αἱ διατάξεις παρενοήθησαν καὶ παρημελήθησαν, ἐναλλάξ δὲ «Δ'. Ὀλυμπιάς», δι' ἔκθεσιν τελουμένην εἰκοσιεννέα ἔτη

μετὰ τὴν πρώτην, ἥ, κατὰ λυπηρὰν καὶ τὴν Ἑλλάδα αἰσχύνουσαν ἄγνοιαν, ὅτι ἡ Ὀλυμπιάς ἦν διάστημα τετραετηρικόν, ἥ κατὰ περιφρόνησιν τῶν τε ἀρχαίων ἱστορικῶν διατάξεων καὶ τῶν ῥητῶν προθέσεων τοῦ δωρητοῦ, θελήσαντος ν' ἀνασυστήσῃ τὰς τετραετεῖς Ὀλυμπιάδας, ὥς μέτρον τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἀπαξ λοιπὸν περιελθὼν τὸ κατάστημα, ἀνεχώρησα, ἐπὶ σκοπῷ ποτὲ πλεόν νὰ μὴ ἐπανέλθω, καὶ τὴν λύπην μου ἠϋξήσεν ἡ θέα τοῦ πέριξ χώρου, ὃν εἶδον διασκευαζόμενον εἰς κῆπον πρὸς τέρψιν τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηναίων, ἀντὶ εἰς πεδίον γυμνικῶν ἀγώνων, οἵτινες ἦσαν ἡ ἀρχικὴ καὶ πρωτίστη πρόθεσις τοῦ δωρητοῦ· ἀντὶ δὲ παντὸς γυμναστηρίου, εἶδον κατασκευασθὲν παρὰ τῷ Ἰλισσῷ «Ῥωσσικὸν ὄρος»!, εἰς ὃ οἱ βουλόμενοι προσήρχοντο ἐπὶ πληρωμῇ. Ἦν δ' ἡ πρόθεσις τοῦ Ζάππα νὰ χρησιμεύῃ τὸ κατάστημά του, εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ἐκθέσεων διαστήματα, εἰς σχολεῖον τελειοποιήσεως τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας· ἀλλ' οὔτε οἷον ἰδρῦθαι ἐδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον, οὔτε τις προσοχὴ εἰς αὐτὸν ἐδόθη, εἰ καὶ ἐγὼ δὲν ἔλειψα ἐπανειλημμένως νὰ γράψω περὶ αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδεμία προσοχὴ ἐδόθη εἰς τὰ γραφόμενά μου.

Μιᾶς ὁμως τῶν διατάξεων τοῦ δωρητοῦ εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ ἐκτέλεσις, ἀλλὰ καὶ αὕτη οὕτως ἀτάκτως καὶ ἀδεξίως, ὥστε ὀλίγον ἀντεστοίχει εἰς τὸν σκοπὸν ἡ ἐκτέλεσις. Ὁ κανονισμὸς ὥριζε, μεταξὺ ἄλλων ἀγώνων, καὶ δραματικόν, καὶ τὸ στεφανωθὲν δρᾶμα νὰ διδάσκηται ἀπὸ σκηνῆς κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς τετάρτης Κυριακῆς τῆς ἐκθέσεως, ἥτις θὰ ἦν τῶν ἀγώνων ἡ τελευταία ἡμέρα. Ἀλλὰ τοῦτο ἵνα γίνη, ἔπρεπεν οἱ ἠθοποιοὶ νὰ ἔχωσι τοῦλάχιστον ἓνα μῆνα, ἵνα διδαχθῶσι τὸ δρᾶμα, καὶ οἱ κριταὶ ἵνα ἀναγνῶσιν αὐτὸ καὶ τὰ συναγωνιζόμενα, ἔπρεπεν ὁ δραματικὸς οὗτος διαγωνισμὸς νὰ ἀρχηται ἐπομένως τοῦλάχιστον δύο μῆνας πρὸ τῆς ἐκθέσεως. Τούτου μὴ γενομένου, περὶ παραστάσεως οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ γίνη λόγος, καὶ αὕτη ἡ κρίσις ἀνεγνώσθη μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεως. Προσεκλήθη δὲ πρὸς τοῦτο ἡμέραν τινὰ (οὐχὶ ἑσπέραν) εἰς τὸ νεόδμητον Θέατρον τοῦ Συγγροῦ πᾶσα ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία. Συμπροσεκλήθη δὲ καὶ ἐγὼ καὶ παρέστην εἰς τὴν

συνέλευσιν ἔξ ἐνδιαφέροντος, διότι αὕτη ὅπως δήποτε ἀπέβλεπε τὴν φιλολογικὴν ἀνάπτυξιν. Τὴν ἔκθεσιν καλῶς καὶ εὐγλώττως συντεταγμένην, ἀνέγνω ὁ κ. Καμπούρογλους, ἐκδότης τῆς «Νέας Ἑφημερίδος.» Μετ' αὐτὸν δέ, προελθὼν εἰς τὸ βῆμα ὁ καθηγητῆς κ. Ἀναγνωστάκης, ἠνέωξε τὸ γραμματίον, τὸ περιέχον τὸ ὄνομα τοῦ βραβευθέντος ποιητοῦ· καὶ τὸ μὲν δράμα ἔφερε τίτλον «ἡ Δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν,» τὸ δ' ὄνομα τοῦ ποιητοῦ ἦν «Κλέων Ρ. Ραγκαβῆς!» Προσκληθεὶς τότε, ἠγέρθην συγκεκινημένος καὶ πλήρης ἐκπλήξεως, καὶ ἔλαβον τὸν στέφανον τὸν προωρισμένον διὰ τὸν νικητὴν, καὶ προσέτι τὸ χρηματικὸν ᾠθλον, συνιστάμενον εἰς χιλίας δραχμάς, ἃς ὅμως οὐδόλως εἶχεν ὀρίσῃ ὁ δωρητής. Ἔλαβον δὲ καὶ πλείστων φίλων καὶ γνωρίμων τὰ συγχαρητήρια· ἀλλὰ τὸ δράμα δὲν ἐδιδάχθη ἀπὸ σκηνῆς, ὥς ἦν ἡ διάταξις, διότι ἡ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπίων ἐπιτροπὴ εἰς ἄλλα εἶχε δαπανήσῃ, ἃ διέθετε χρήματα· μόνον δὲ μετὰ μῆνας εἰς τὴν Φιλιππούπολιν ἐν Μακεδονίᾳ ἐγένετο τοῦ δράματος τούτου παράστασις, καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀντήχησιν, ὥστε θεατρῶνης ἐκ Βιέννης ἐζήτησε τὴν ἄδειαν, διενεργείσας ἔμμετρον γερμανικὴν αὐτοῦ μετάφρασιν, νὰ τὸ ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν σκηνὴν του. Ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις προσέκρουσεν εἰς τὰς δυσχερείας τῆς μεταφράσεως.

Ἑστία.

Ταυτοχρόνως δ' ἀνάλογος καὶ οὐχ ἥττον ἀπροσδόκητος μοὶ ἐπεφυλάττετο εὐχαρίστησις. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους μοὶ εἶχε ζητήσῃ ὁ διευθυντῆς τοῦ περιοδικοῦ «τῆς Ἑστίας,» ν' ἀποτελέσω μέλος ἐπιτροπῆς, ἣτις θὰ ἔκρινε διαγωνισμὸν μυθιστορημάτων ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθέντα. Καὶ ἀντέταξα μὲν ὅτι καιρὸν δὲν εἶχον διαθέσιμον· ἀλλ' ἐπειδὴ ῥητῶς δὲν ἠρνήθην, αἴφνης μετὰ μῆνας πολλούς, καὶ ἀφ' οὗ εἶχον λησμονήσῃ τὴν ὅλην ὑπόθεσιν, εἶδον βροχηδὸν πεμπόμενά μοι χειρόγραφα, ἃ, ἔκων ἄκων, ἐδέχθην ν' ἀναγνώσω. Εὖρον δ' αὐτά, μετ' ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀνάξια λόγου, ὃ ἀνεγνώρισαν καὶ πάντες οἱ συνάδελ-